

1919 és a Széchenyi Országos Könyvtár

HAVASI ZOLTÁN

Tízévenként, a kerek számú jubileumi években fordítunk nagyobb figyelmet a Magyar Tanácsköztársaság történetére, tanulságaira. A 60. évfordulón elmondható: a nemzeti öntudatban erősebben él már a világ második tanácsköztársaságának jelentősége, történeti szerepe.

A Tanácsköztársaság rehabilitálása — az ellenforradalmi rágalmozás és a felszabadulás utáni elhallgatás, a dogmatizmusban gyökerező vontatott ütemű történeti feltárás, majd az első méltatások után — az 50-es évek végén történt meg, de csak a 60-as évek során vált általánosan elfogadottá. A történész szerint: az 1969-es, 50. évforduló ünneplése nagyobb visszhangot keltett az érdeklődő, olvasó közönségben, mint a kissé improvizált jellegű 40. évforduló.¹ Ugyanez a történész ma, a 60. évfordulón két kérdést tesz fel: — miért jelent meg aránylag kevesebb tanulmány a 70-es, mint a 60-as évekber, szükségszerű-e az ünnepi kiadványok elég nagy százalékban ismétlés, felújítás jellege? — nem túlzott-e a tendencia, amely a Tanácsköztársaságot a történelmi Pantheon megszentelt szobrává merevíti?²

Mi, könyvtárosok kiváltságos helyzetben vagyunk: viszonylag korán, tehát már 1959-ben ismertté váltak előttünk a Tanácsköztársaság könyvtárpolitikájának programjai és a végrehajtás érdekében tett első intézkedések. Ez azért történhetett így, mert 1919 sokat méltatott művelődéspolitikáján belül is a könyvtárpolitika — érdeme szerint — vitathatatlanul méltó megbecsülést kaphatott, és azért is, mert közvetlenül a Tanácsköztársaság Közoktatásügyi Népbiztosságának egykori helyettes könyvtári megbízottjától: KÓHALMI Bélától kaphattuk meg még a hiteles forrásfeltárást³ és az összefoglaló, visszatekintő monográfikus feldolgozást.⁴ Nem nevelt-e kényelmessé, a további kutatást elcsdázóvá bennünket ez a körülmény? Megtettünk-e már mindent, legalábbis eleget a tanulságok rendszerezésében?

Amikor 1959-ben közreadták SZABÓ Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és

1. HAJDÚ Tibor: *A rehabilitált Tanácsköztársaság*. = *Kritika*, 1979. 3. sz. 4. l.

2. Uo.

3. *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*. Forrásgyűjtemény. Közzéteszi, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta KÓHALMI Béla. Bp. OSZK, 1959. 211 l.

4. KÓHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*. Bp. 1959. 258 l.

kritikáinak gyűjteményét, akkor ennek bevezető tanulmányában KŐHALMI Béla ezt írta:

„Nem merítettük és nem aknáztuk ki Szabó Ervin könyvtártudományi örökségét, pedig ez ma már egészen a miénk . . . Nem merítettük ki és nem vontuk le sikerei és balsikerei tanulságait, még kevésbé a tanításai, útmutatásaiban rejlőket. Sok még itt a tennivaló, ezt a szabóervini életműnek könyvtártudományi része feletti futó szemle után még jobban érezzük, mint valaha.”⁵

Ma, 1979-ben hasonló értelmű kérdéseket tehetünk fel, hasonló megállapításokra juthatunk a Tanácsköztársaság könyvtárpolitikájának tanulmányozásakor, a felszabadulás óta végzett könyvtári rendszert építő munkánk értékelésekor, a még ránk váró teendők kijelölésekor, amikor — természetesen más történelmi körülmények között — kutatjuk az elődök örökségének ma is érvényes tanulságait.

*

Nagy az adósságunk az első munkáshatalom és az Országos Széchényi Könyvtár viszonyának elemző vizsgálatában, a hasznosítható tanulságok levonásában. Gondolom: többen eljutottak már a Könyvtár 1919-es iratanyagának számbavételéhez, ám többségükben úgy ítélték meg azt, hogy a dicsőséges Tanácsköztársaság méltatásához, az ország rangos könyvtára forradalmi időkben kifejtett tevékenységének méltó bemutatásához talán szegényes a dokumentumanyag értéke. Az iratanyag nem ad hírt látványos forradalmi átalakulásokról, holott szinte az egész magyar könyvtárügy mozgásba lendült a könyvtári ügyek megbízottainak intézkedései következtében.

Ha szigorúan csak az 1919. március 21-vel kezdődő 133 napot ragadnánk ki az OSZK történetéből és ennek az időszaknak intézményi iratanyagát vennénk tanulmányozás tárgyául, akkor valóban azt tapasztalhatnánk, hogy belülről, a Könyvtár kezdeményezéséből igen kevés történt valami egészen más, valami gyökeresen új a nemzeti könyvtár rendeltetésének, hivatásának megváltoztatása érdekében.

Mi történhetett kívülről? Milyen társadalmi igényt közvetíthetett a forradalmi átalakulás? Milyen követelményeket támasztottak a könyvtári ügyek megbízottai?

Kérdéseink már jelzik is, hogy az ezekre adandó válasz foglalkoztat elsőrendűen bennünket. Vagyis az iratanyag részletes dokumentálása helyett — ám annak ismeretére alapozva — a Tanácsköztársaság könyvtárpolitikájának az ország könyvtárával összefüggő programjait akarjuk értelmezni. Azért sem ragadhatunk le a 133 napnál, mert a Tanácsköztársaság a tőle elválaszthatatlan előzménnyel, az őszirózsás forradalommal együtt tekinthető. Sőt, mert — ma már közhely — a Tanácsköztársaság könyvtárügye csaknem teljes egészében SZABÓ ERVIN intenciói alapján alakult, az

5. SZABÓ ERVIN: *Magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye*. 1900–1918. Bp. 1959 28–29. l.

1918/19-es forradalmakat megelőző évtizedekben gyökereznek azok az elvek, amelyeknek alkalmazásán fáradoztak 1919-ben, akik a nemzeti könyvtár ügyeiben illetékesek voltak.

*Szabó Ervin nézetei a tudományos könyvtárak
együttműködéséről és a nemzeti könyvtárról*

SZABÓ ERVIN könyvtári szakirodalmi munkássága ismert előttünk. Tudjuk: a nemzeti múzeum könyvtárával külön publikációban nem foglalkozott. A modern nyilvános könyvtár (public library) harcosa volt. Szenvedélyesen, elfogultan érvelt az új, fővárosi nyilvános könyvtár létesítése, általában a nyilvános könyvtárak szolgáltatásainak megteremtése érdekében. Azonban mindig országos könyvtári rendszerben gondolkodott, a különböző rendeltetésű könyvtári intézmények ésszerű munkamegosztásának és együttműködésének felfogása vezérelte. A nevezetes *Emlékiratban*⁶ Budapest könyvtárügyét elemezve, a specializálásról és munkamegosztásról szólva, az ún. általános könyvtárak összetételének különbözőségére és változatosságára rámutatva, óhajtotta:

„Mindenképen kívánatos volna, ha a változatosságnak ezen véletlenét Budapesten racionális munkamegosztás által tervszerűvé és törvényszerűvé tenőnk. Budapesten is van néhány, irányában már megállapodott nagy tudományos könyvtár. A *Nemzeti Múzeum* könyvtára magyar és Magyarországra vonatkozó irodalomnak gazdag gyűjtőhelye; az *Egyetemi könyvtár* a humanisztikus és a magyar politikai irodalomban gazdag; az *Akadémiai könyvtár*-ban a világ tudós társaságai nagyértékű kiadványait találjuk szinte tökéletes teljességben, amellelt gazdag filozófiai gyűjteményt; a *Központi Statisztikai hivatal könyvtára* az összes kultúrországok hivatalos statisztikáit tartalmazza, s. i. t. Emellett azonban mindezek a könyvtárak csonkább-teljesebb általánosságra törekvesznek.”⁷

Budapest tudományos könyvszükségletét és tudományos könyvtárait egybevetve, nem mondhatott mást:

„... nincs Budapestnek egyetlen, nyugateurópai méretekkel mérhető tudományos könyvtára! — Olyan jellegű nemzeti könyvtár, amilyen Angliában a *British Museum*, Franciaországban a *Bibliothèque Nationale*, az Egyesült-Államokban a *Library of Congress*, Németországban a *Kgl. Bibliothek*, Ausztriában a *Hofbibliothek* stb. stb., Magyarországon egyáltalán nincsen. Mert ezek a nemzeti könyvtárak nemzeti irodalmukon kívül a külföld tudományos és szépirodalmát is gyűjtik és tudvalevő, hogy némelyik közöttük, például a *British Museum* vagy a *Library of Congress*, gazdagabb gyűjteményekkel bír más országok irodalmából, mint maguk az illető országok nemzeti könyvtárai. A mi nemzeti könyvtárunk, a *Nemzeti Múzeum* könyvtára ellenben csak az aránylag kistermésű magyar irodalmat kultiválja és — sajnos, be kell vallani — ebben sem teljes.”⁸

6. SZABÓ ERVIN: *Emlékirat községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten*. Bp. 1910.

7. SZABÓ ERVIN: *Magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye*. 1900—1918. Bp. 1959. 235. l.

8. Uo. 215—216. l.

Nincs-e ellentmondás máris SZABÓ Ervin a nemzeti könyvtárról alkotott nézeteiben? Ugyanabban az írásában helyesli a Nemzeti Múzeum könyvtárának a magyar és magyar vonatkozású irodalom gyűjtésére szakosodását, ám mintha nem helyeselné a külföldi anyag kiszorítását. SZABÓ Ervin itt nem értékeli, hanem tényeket állapít meg. Továbbá, mint már említettük: érvrendszerét az új, nyilvános könyvtár érdekében mozgósítja. Az *Emlékirat* 1910-ben keletkezett. Egy évvel később, következetesen tovább harcol a modern könyvtárért. Polemizál, érvel, példákat hoz fel és elhatárolja az új könyvtári törekvéseket a régiektől.

„A *public library* — magyarul: nyilvános könyvtár — nem azonos a könyvtárak nálunk is ismert két fajtájával, az ú. n. tudóskönyvtárral és az ú. n. népkönyvtárral. A tudóskönyvtár jellegét az adja meg, hogy igyekezik minél több könyvet összegyűjteni és azokat minél biztosabban megőrizni. Ez a törekvés teljesen jogosult volt addig, ameddig a könyvtermelés igen csekély volt . . . De kell-e és lehet-e ma ezt a törekvést komolyan érvényesíteni? Lehet-e a könyvgyűjtésben teljességet elérni? . . . Nincs könyvtár, amely [a nyomtatott művek számát tekintve] ezt az áradatot befogadni bírná . . . elég, ha minden országban egy könyvtár van, amely a nemzeti könyvmúzeum funkcióját tölti be. Ez a könyvtár aztán tényleg ne legyen más, mint a mai korba áthelyezett régi láncos könyvtár: páncélos *safe deposit* a nemzet irodalma számára. Itt nehezítsék meg a használatot, amennyire a könyvek biztonsága és épsége csak megköveteli, s ne engedjék meg más esetben, mint amikor másutt tényleg meg nem találhatók.”⁹

Ebben a megnyilvánulásban benne van a nemzetközi könyvtári fejlődésre, a könyvtermelés fokozódására való kitekintés, benne van a nemzeti könyvgyűjtemény fontosságának felismerése, általában benne van a könyvtártípusok differenciáltságának felfogása.

„A könyvtermelés olyan óriási és a kereslet olyan nagy, hogy pénzügyi okokból előbb-utóbb a nyilvános könyvtár is arra szorul, hogy lemondjon az egyforma mindenoldalúságról, és a legélénkebb helyi szükséglet irányába specializálódjék. Nemcsak válogatja tehát a könyveket, hanem túlnyomóan csak egyes tudományágakból válogatja.”¹⁰

Az *Emlékiratban* újra leszögezi: „. . . a gazdasági ok már ma külföldön is a specializálás irányába tereli a könyvtárakat. Az igazi általános könyvtárak ideje elmúlt.”¹¹ A községi nyilvános könyvtár létesítése vitájában, a Központi Városházán tartott szakértekezlet előadójaként is hangsúlyozza: „. . . az általános tudományos könyvtárak ideje már a külföldön is elmúlt. Egyik sem képes a tudományok fejlődésével lépést tartani . . . a budapesti könyvtárakban legyen annyi önuralom, annyi önfegyelmelés, hogy ne akarjanak általános tudományos könyvtárak lenni, minden tudományágban egyformán kielégíteni a kutatást, hanem amellet, hogy az általános tudományos jellegét megóvják, igyekezzenek specializálódni. Ily módon a főváros és az állam egyesített erejével igenis eljutunk oda, hogy a könyvtárak kielégítik a szükségletet.”¹² A vitában felveti a kérdést: „lehet-e ilyen tudo-

9. Uo. 134—135. l.

10. Uo. 136. l.

11. Uo. 236. l.

12. Uo. 268—269. l.

mányos munkamegosztás és kooperációt a budapesti könyvtárak között létrehozni?"¹³

Mennyit kell érvelnie, vitáznia a kézenfekvő megoldás érdekében! 1913-ban az *Irodalomtörténet* c. folyóiratban teszi közzé a *Levél a szerkesztőhöz* c. írását. Ebben írja:

„Nagyrabecsült folyóiratának márciusi számában sok jóakarattal emlékezik meg a Fővárosi Könyvtárról, de egyúttal . . . kifogásokat is tesz . . . Az egyik kifogás az, hogy könyvbeszerzésünk egyoldalú, »mert a szociológián kívül a többi tudományokkal nem törődnek« . . . a Fővárosi Könyvtár önkorlátozása a társadalomtudományokra céltudatosan, és azt hiszem, igen jó okokból történik . . . Mint fiatal könyvtárnak oly szakra kellett adnunk magunkat, amelyet idáig keveset műveltek, de amelyben valamelyes eredményeink nekünk mégis voltak. Minek vennők mi pl. a technikai irodalmat, amikor az a Műegyetem szép könyvtárában amúgy is megtalálható? Vagy nem volna-e pénz- és munkapazarlás, azonkívül pedig teljesen reménytelen törekvés, ha mi a Múzeumi Könyvtár Hungaricum-gyűjteményének akarnánk versenyt csinálni? Specializálódnunk kell tehát, ki kell választanunk egy oly szakot, amelyet mások kevésbé művelnek és amelyben megközelítőleg a tudomány színvonalán maradhatunk.”¹⁴

SZABÓ Ervin már az 1910-es, a többször idézett *Emlékirat* . . . utolsó passzusában felveti „a budapesti könyvtárak szövetségét, amely állandó összeműködést és munkamegosztást létesítene Budapest tudományos könyvtárai közt”.¹⁵

A Tanácsköztársaság könyvtárpolitikája és a Széchenyi Országos Könyvtár

Már az októberi polgári forradalom elején sok akadály hárult el egy új könyvtárpolitika megvalósítása elől. SZABÓ Ervin ezt a fordulatot nem érthette meg. Ám a Tanácsköztársaság legkezdetén ott álltak a szocialista munkára felkészült könyvtáros szakemberek, akik — joggal állíthatjuk — az egész művelődéspolitikára befolyást gyakoroltak, akik SZABÓ Ervin munkatársi körében készültek fel történelmi feladataikra. Különösen érlelt, világos programmal jelentkezett a haladó könyvtári front a Tanácsköztársaság idején. Törekvéseikben meghaladták a polgári keretek között megfogalmazott leghaladottabb könyvtári igényeket, így némely tekintetben a SZABÓ Ervin-i programot is. Ilyenek voltak például (csak a mi mostani vizsgálódási szemszögünkéből): az összes könyvtárak — tudományos és közművelődésiek — állami központi irányítása; a régi nagy könyvtárak együttműködése és avult munkamódszereik modernizálása.

A könyvtárügyi megbízottak programjaikkal messze tekintettek előre és vissza is az időben. Távlatokat éppen az adott terveiknek, hogy számoltak a történetiséggel, számoltak a hagyományokkal és újításaiknak, forradalmian új elgondolásaiknak megfelelő elvi és taktikai megalapozottságot kívántak biztosítani. Az 1969-es egyik visszaemlékezés idézte a Tanácsköztár-

13. Uo. 269. l.

14. Uo. 312—314. l.

15. Uo. 256. l.

saság *Proletárdiktatúra és kultúra* című szöveges plakátját, tehát a legszelebb nyilvánosság számára készült közleményt, amely szerint a szocialista kulturális forradalom:

„Két föladat előtt áll, ha a kultúra területén elő akarja készíteni egy osztály nélküli társadalom rendjét. Egy, a kapitalista kultúrszervezetek megsemmisítése, gondos megválogatásával annak, hogy a kapitalizmust megelőzően és azzal magával létrehozott alkotások közül mit érdemes a teljesebb kommunista társadalom számára megővni. Másrészt, az immár felszabaduló proletariátusnak megadni a külső és belső lehetőségeket arra, hogy az átmenet után új életét megkezdhesse.”¹⁶

A hazai első szocialista kulturális forradalomnak ezt az általános érvényű célkitűzését alkalmazták a könyvtárügyi megbízottak az általuk irányított és ellenőrzött könyvtári szakterületen. Erre utalt vissza többször is KÓHALMI Béla a Tanácsköztársaság könyvtárügyéről adott összefoglalóiban, amikor a forradalom vezérkarának hagyománytiszteletéről írt. Monográfiája „A három nagy könyvtár” c. fejezetének mottójául TOLDY Ferenc mordását választotta: „A múlt, hatalmunknak egyik eleme.” Ám KÓHALMI a marxizmus dialektikájával továbbfejleszti — érzékletes képi kifejezéssel — a tételt: „A régi elveket újra értékelő forradalom a közjó tiszteletbentartásával új tartalommal tölti ki a hagyománytisztelet régi edényét.”¹⁷ Mennyi ellenforradalmi támadás, rágalmozás emléke élhetett ötven év után is benne, hogy még egy 1968-ra tervezett kiadvány előszavában is szinte magyarzkodást érzett szükségesnek: „Mi nem mozdítottunk ki helyéből egyetlen egy régi nagy könyvtárat sem, nem úgy, mint a nagy francia forradalom könyvtárosai . . .”¹⁸

Annyi idő eltelte után is keserítette GULYÁS Pál 1921—22-ben közzétett gúnyolódása a tervezett szakkönyvtárrendszerről, és a múzeum könyvtárával kapcsolatos tervekről:

„Hogy a szakkönyvtárak falanszterében mi történjék Budapest három általános tudományos jellegű nagy könyvtárával, a Magyar Nemzeti Múzeum, a M. Tudományegyetem és M. Tudományos Akadémia könyvtárával, azt nehezen tudták eldönteni. Az első terv . . . az volt, hogy a M. N. Múzeum, az Egyetem és az Akadémia könyvtárának egyesítéséből egy nagy központi könyvtár keletkeznék, mely gyűjtené a magyar termékeken kívül az általános szellemi tudományok anyagát s e körül csoportosulna a szakkönyvtárak rendszere . . . A május 21-iki alapelvek azonban a három általános könyvtár egyesítésének tervét elejtik s ehelyett fölállítják azt a nem egészen új követelést, hogy a M. Nemzeti Múzeum mai épülete teljes egészében a könyvtár céljaira foglaltassék le és hogy a könyvtár »kizárólag hungarikum könyvtár« legyen . . .”¹⁹

GULYÁS Pál képtelen volt felfogni SZABÓ Ervin könyvtárpolitikájának

16. KOVÁCS Máté: *Elvek, tervek, eredmények és tanulságok a Tanácsköztársaság könyvtárpolitikájában.* = *Népművelés-, könyvtár-, múzeum- és levéltárügy a Magyar Tanácsköztársaság idején.* Szerk. HAJDÚ Tibor. Bp. 1969. 54—55. l.
17. KÓHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye.* Bp. 1959. 55. l.
18. KÓHALMI Béla: *A Tanácsköztársaság könyvtárügye.* = *OSZK Híradó*, 1969. 3—4. sz. 41. l.
19. GULYÁS Pál: *Kommunista könyvtárpolitika.* = *Magyar Könyvszemle*, 1920—21. évf. 13—14. l.

korszerűségét és nagyvonalúságát, továbbá a tanácsrendszer idején a hatalomból kiszorított konzervatív szakember visszavágása vezette becsmérő sorait az ellenforradalom felülkerekedése után, képtelen volt a tanácsköztársasági könyvtárügyi megbízottak ténykedésének tárgyilagos értelmezésére, mérlegelésére.

Az egykori ellenfelek régebb idő óta már csak hátrahagyott írásaikban perlekednek. Vitájuk eldőlt, mégpedig a forradalmi törekvések javára, a történelem menete az elvekben igazságot szolgáltatott. A szocialista könyvtárpolitika felülkerekedése meghozta-e már a félreérthetetlen szakmai biztonszágot, a gyakorlat igazolja-e már a felfogás egyértelmű értelmezését?

Teljesen világos-e, hogy az 1918—1919-es forradalmi átalakulás körülményei közepette milyen szorításban munkálkodtak a könyvtárügyi megbízottak? Teljesen világos-e, hogy 1945 után, kétségtelen más történelmi körülmények között ugyan, de milyen máig is érvényes tanulságokkal kellett könyvtárépítő munkánkat végezni, hogyan kellett folytatni a forradalmár elődök kezdeményezéseit?

A Tanácsköztársaság könyvtárügyi politikai megbízottai jól tudták, hogy a Nemzeti Múzeum könyvtára 1802-es alapításakor hungaricum könyvtárnak indult, azaz olyan könyvtárnak, amely elsősorban és főként a magyarországi és magyar vonatkozású irodalom termékeit hivatott összegyűjteni. Ám azt is jól tudták, hogy többször felmerült az igény: a nemzet nagy, egyetemes, összefoglaló könyvtárává kellene fejleszteni, olyan egyetemes jellegű nemzeti könyvtárrá, mint amilyennel a nyugati, művelt országok rendelkeznek. KÓHALMI Béla 1959-es monográfiája az alapító igazi szándékát, az alapítónak az alapítványa ügyét tovább vivő cselekedeteit, különösen az ún. „második alapítást” vagyis a külföldi gyűjteménynek „segédkönyvtárként” való adományozását úgy értelmezi, hogy ebben benne lett volna az egyetemes, összefoglaló könyvtárrá fejlesztés lehetősége, ám — véleménye szerint — a Széchényi Könyvtár sáfárjai kényelemszeretetből ragaszkodtak a könyvtár fejlesztésének korlátozásához. Holott KÓHALMI — a történész FRAKNÓI Vilmosra (1843—1924) támaszkodva — úgy fogta fel, hogy SZÉCHÉNYI Ferenc az újabb alapítványszámba menő tettével szélesebb alapot adott az országos intézetnek „oly célból, hogy a nemzeti nyelv és irodalom, történelem és régiségtan művelőit az európai tudományosság kincseinek értékesítésére [értsd: felhasználására — K. B.] ösztönözve, a nemzeti elfogultság és egyoldalúság veszélyeitől megóvjá.”²⁰

Ha nem is lehet közvetlenül SZÉCHÉNYI Ferenctől eredeztetni a gondolatot, ám tudjuk: mi volt HORVÁTH István (1784—1846) felfogása, akinek döntő, meggyőző szerepe volt a „második alapítás” előkészítésében, az eszmei megalapozásban. HORVÁTH sietett mindenkit megnyerni az „eszmenek”, hogy a segédkönyvtár a „Széchényi-országos-könyvtár” része legyen, mert

„az összes tudományok legszorosabb kapcsolatban vannak egymással. A maga részéről nagyon kívánatosnak tartja a hazai dolgok búvárlatát a nemzeti könyvtár segítségével, de nem kevésbé óhajtaná, hogy végre olyan magyar ember

20. KÓHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*, Bp. 1959. 57. l.

is legyen, a ki az összes tudományokban kitűnik munkáival. Ha az általános, szélesebb körű műveltség segédeszközeit kénytelenek leszünk nélkülözni, úgy nagyon kevés eredményt fogunk felmutatni a tudományos kutatás mezijén”²¹

— írta 1819 jaanárjában kelt jelentésében. Majd júniusi jelentésében újra leszögezi:

„... a nemzeti jelleget tartja az egész intézet legnagyobb dicsőségének, a melyet mindenkor meg kell őrizni, fenn kell tartani. Kénytelen azonban azt is bevallani, hogy azok a munkák, a melyeket a magyarok Magyarországról írtak, bár igen becsesek, még sem nyújtanak eleget. Apáink munkái, a kik minden nagyobb irodalmi segédeszköz híjával dolgoztak, csupán töredékei a nemzeti törekvéseknek és csak a legritkábban szolgálnak forrásokul. Reánk az a feladat hármlott, hogy szilárdabb alapokra építsünk; nekünk a falakat, az egész hazai irodalom dicsőségének palotáját kell felemelnünk. Az ehhez szükséges anyagot, kivált a régebbi századokra vonatkozólag, számtalan külföldi munkából kell összegyűjtenünk, a melyekhez írónk csak a legritkábban tudnak hozzá férni. Főleg ebből a szempontból lenne szükség Széchényi gyűjteményére.”²²

A Tanácsköztársaság könyvtárügyi megbízottai azt konstatálhatták, hogy az országnak egyetemes jellegű nemzeti könyvtára nincsen, ám annak is tudatában voltak, hogy a nagy általános, összefoglaló könyvtár eszméje a Tanácsköztársaság kikiáltása idejére már korszerűtlenné vált. Ezért nem is foglalkoztak *egy* olyan könyvtári közgyűjteménynek a gondolatával, mely a nemzeti irányú gyűjtés anyagán kívül összefoglalója lett volna az egyetemes tudás java termékeinek, de felvetették egy újságcikkben a három nagy könyvtár — a Nemzeti Múzeum Könyvtára, az Egyetemi és az Akadémiai Könyvtár — valami módon való „egyesítésének” kérdését; úgy vélték: így alakítható ki az a nagy általános könyvtár, melyhez hazai vonatkozású kutatói érdekek fűződnek, hiszen történelmileg úgy alakult ki a helyzet, hogy csak a három nagy könyvtárunk együtt alkot ilyen nagy egyéget.

„A három nagy könyvtár, az 1919-ben 284 éves Egyetemi Könyvtár (az 1635-ben alapított könyvtár 1770-ben lett csak nyilvános), a 117 éves Országos Széchényi Könyvtár és a 93 éves Akadémiai Könyvtár a feudális, illetőleg polgári korszakban is tárgya volt átalakító törekvéseknek anélkül, hogy a hivatalos kormányzat valaha is felülvizsgálta volna az országos nézőpontú tudománypolitika alapján e három intézmény működését. Ilyesmi az első imperialista háborúig nem fordult elő”²³

— írta KÓHALMI Béla 1959-ben.

Valóban: átalakító törekvésekről többször is volt szó. Talán annyit tehetünk hozzá KÓHALMI megállapításához, hogy ha igazi tudománypolitikai nézőpontú felülvizsgálásra nem is került sor, 1871-ben azért zajlott egy figyelemreméltó vizsgálódás. Szász Károly (1829—1905) végezte, aki 1867-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanácsosa volt. Eötvös József megbízásából tanulmányozta a hazai nagy könyvtárak (Akadémiai, Széchényi

21. KOLLÁNYI Ferencz: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára. 1802—1902.* 1. köt. Bp. 1905. 407. l.

22. Uo. 419—420. l.

23. KÓHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye.* Bp. 1959. 56. l.

nyi és Egyetemi Könyvtár) helyzetét azzal a céllal, hogy javaslatot tegyen egy összevont országos könyvtár létrehozására.

Szász Károly alapos fontolgatások után nem tett ilyen javaslatot. Gondos elemzésből levont logikai következtetése szerint:

„nem marad fenn egyéb, mint szorosabb vagy tágabb összeköttetést hozni létre a három könyvtár között, s egyöntetűen és tervszerűleg eszközölni gyarapításukat . . . Mind a három könyvtárra eredete, eddigi rendeltetése, jelenlegi tényleges állása s ehhez képesti természete bizonyos külön jellem saját bélyegét nyomja, melyet ignorálni éppoly kevéssé lehet, mint letörülni rólok sem könnyű, sem célszerű nem volna . . . Különben is, ha a három könyvtár teljes egyesítésén s összeolvasztásán azt értjük, hogy azok *egy helyt, egy országos könyvtáráépületben állíttassanak fel* (másképp, mint *egy könyvtárt, rendezni s használni sem lehetne*), hol vesszük arra a szükséges épületet? s miért költenénk reá, mikor a múzeum s akadémia könyvtárai saját palotáikban el vannak helyezve, s csak az egyeteméről kell gondoskodni.”

Nem marad más lehetőség;

„külön tartva a három könyvtárt, megőrizve egyediségüket, oly összeköttetést hozni köztük létre mégis, mely míg egyfelől tervszerű s összhangzatos gyarapításukat teszi lehetővé, mindeniket saját természetéből kifolyó jellemében gyarapítván tovább, s emelvén a maga nemében lehető teljességre, ezáltal végre azt eredményezze, hogy a három könyvtár, ha részben fedezi is egymást, illetőleg az egyetemes tudományosság kívánalmaival szemben hézagokat többé ne engedjen, s így, *bár három külön helyen felállítva (. . .), együttvéve mégis egy teljes, egyetemes országos könyvtárt képezzen*.”²⁴

Ez a fajta „egyesítési” törekvés volt az egyik örökség, amellyel a Tanácsköztársaság könyvtárpolitikájának is számolnia kellett. Számolnia kellett, mint az *egy országos könyvtárra* irányuló törekvéssel és számolnia kellett, mint a valóságos egyesítésre irányuló szándék elvetésével. Időközben felépült az Egyetemi Könyvtár új épülete, a Széchényi Könyvtár pedig nemcsak állományában gyarapodott, hanem — éppen EÖTVÖS József ösztönzésére, aki az intézményt a nemzetközi tudományosság általános jellegű gyűjteményévé kívánta formálni — új könyvtárrendezési reformokat hajtott végre, és egyre inkább aspirált a könyvtári vezetős szerepre, ill. a kor követelményei szerinti nemzeti könyvtári rangra. Kedvezőbb elhelyezést célzó törekvéseiben támogatókra is lelt.

A főváros könyvtári ellátását többen elemezték a nemzetközi összehasonlítás és a statisztika módszereivel. GYÖRGY Aladár (1844—1906) után és SZABÓ Ervin (1877—1918) előtt megtette ezt JANKOVICH Béla (1865—1939) is 1895-ben, aki közgazdász volt, és aki szerint:

„elérkezett az idő arra, hogy a párisi Bibliothèque Nationale, a londoni britt múzeum könyvtára s a külföld többi nyilvános könyvtárai mintájára a magyar és nemzetközi jelleget egyesítő nagy nyilvános könyvtár létesítésével pótoljuk az előző nemzedékek mulasztásait. Önként érthető, hogy e nagy célú ügy érjük el legkönnyebben, ha meglévő könyvtáraink egyikét szélesebb alapra fektetjük, és azt valódi *nemzeti könyvtárrá* alakítjuk át. Erre a célra két könyvtár között lehet választanunk; ezek: a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára és az egyetemi könyvtár.”²⁵

24. SZÁSZ Károly: *Közkönyvtáraink s az egy országos könyvtár*. Pest, 1871. 1—9. l.

25. JANKOVICH Béla: *Magyar nemzeti könyvtár*. = *Magyar Könyvszemle*, 1895. 1. sz. 11. l.

JANKOVICH Béla, aki később sokra vitte: 1913—1917 között vallás-és közoktatási miniszter lett, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára mellett szavazott:

„A hazai irodalom termékeinek gyűjteménye itt van meg legteljesebben, és ha a gyűjtemény ma még nagy hiányokat tüntet fel, a köteles példányok ügyének rendezése ezen a jövőre teljesen segíthet, s akkor csak a régi művek utólagos beszerzéséről kell gondoskodnunk. S ami a világirodalom termékeit illeti, a könyvtár független lévén minden más testülettől, azok beszerzésénél figyelmét főleg a nagyközönség, az irodalmi, művészi és tudományos körök igényeinek lehetőleg teljes kielégítésére fordíthatja, a mi az egyetemi könyvtár keretében nem volna könnyen keresztül vihető.”²⁶

Az elhelyezés is hosszú távra megoldható. A Nemzeti Múzeum szakosodása következtében a régi osztályok önálló intézményekké fejlődvén, más épületekben kapnak helyet.

„A múzeum-épületben így nem maradna más gyűjtemény, mint a könyvtár és régiségtár. E kettő pedig a belátható jövőben ott jól el fog férni; a régiségtár elfoglalja a második emeletet, s így a két osztály megosztozik az épület két szárnyán, s a könyvtár az időközben szintén megüresedő főrendiházi ülésteremben [a múzeum dísztermében] alkalmas olvasóteremre is találva, akkora helyiségekkel fog rendelkezni, a melyek nagyon hosszú időre teljesen megfelelhetnek egy nagy nemzeti könyvtárhoz kötött igényeknek.”²⁷

Ez volt a Tanácsköztársaság könyvtárügyének vezetői számára a másik örökség vagy előzmény, amellyel érdemes volt számolni, amikor a nemzeti könyvtár helyét keresték a kiépítendő könyvtári rendszerben, és szószertint értelemben is helyét keresték, a fejlesztést lehetővé tevő helyiségeket kívántak számára biztosítani.

Az előzményeknek ez a két ága határozta meg vagy kötelezte el, más fogalmazásban: kötötte meg a könyvtárügyi megbízottaknak a nemzeti könyvtárral kapcsolatos programjait, alapelveit, intézkedéseit, cselekvéseit. Más oldalról nézve pedig: a SZABÓ Ervin által is helyeselt, megjelölt úton haladtak.

Az 1919 február végén készült *Könyvtárügyi Program* ezért a központosítás jegyében és a feladatmegosztás keretében könyvtárunkról így határozott: „A Nemzeti Múzeum Könyvtára kell hogy megmaradjon praesens könyvtárnak, estig nyitva levő olvasótermekkel és sok kutatószobával . . .”²⁸ Az 1919 március végi dokumentum: *Az országos könyvtárügy rendezésének általános alapelvei* pedig — egy közművelődési könyvtárhálózat és egy szakkönyvtár-rendszer koncepciójába helyezve a nemzeti könyvtárat, valamint figyelembe véve az adott könyvtáráépületi viszonyokat is — a következőket rögzíti:

„A mai Nemzeti Múzeum épülete teljesen könyvtári célokra volna átengedendő, s a *Nemzeti Múzeum Könyvtára* nagy múzeális könyvtárrá volna kifejlesztendő. A magyar nyelvű s magyar dolgokra vonatkozó nyomtatványok teljes gyűjteménye volna, inkább a jövő kutatója és a múlt történetírója számára szolgáló dokumentumraktár, mint a jelen élő eszköze. Egyetlen könyvtára volna Budapestnek, mely inkább *őrzi* a könyveket, mintsem használhatja.”²⁹

26. Uo.

27. Uo. 12. l.

28. KÓHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*. Bp. 1959. 220. l.

29. Uo. 223. l.

Jó, ha most itt leszögezzük: nem lenne helyes, ha ma ehhez a feladatrögzítéshez ragadnánk le, a Tanácsköztársaság idején sem gondolták, hogy ez önmagában elegendő lenne nemzeti könyvtári funkciónak, ma pedig — jól tudjuk — korunk követelményei szerint jócskán tágult az országos könyvtár feladatainak köre. Inkább az alapfeladat, a más könyvtártól megkülönböztetett jelleg hangsúlyozását véljük ebben a fogalmazásban. Mert ha az alapfunkcióhoz hozzávesszük mindazt, amit a könyvtárügyi megbízottak az összes könyvtárak állami központi irányítása érdekében terveztek, amit pl. a felállítandó Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Hivatal feladataiul megjelöltek és tudjuk azt, hogy ezek a könyvtári fejlődés folyamán lényegében nemzeti könyvtári funkciókká alakultak, akkor tulajdonképpen már összeáll az a feladatcsoport, amelyet egy országos jellegű könyvtártól, a nemzeti könyvtártól az ország könyvtári rendszere fejlesztése érdekében a könyvtárügyi megbízottak is elvártak.

Átgondoltuk-e már eléggé: mit jelenthetett az a roppant nagy feladat, amelyet a Tanácsköztársaság Alkotmánya írt elő a burzsoázia műveltségi kiváltságának megszüntetéséről, a dolgozók előtt a műveltség tényleges megszerzése lehetőségének megnyitásáról? Hogyan kellett könyvtári eszközökkel előmozdítani a kultúra birtokbavételét, amely a dolgozó nép szellemi felszabadítását is magával hozza?

Az események puszta felsorolása, a gazdasági, társadalmi, politikai szocializálással együttjáró kulturális kisajátítás ütemének, sodrásának a felidézése elegendően érzékeltetheti, mi mindenben kellett az országos könyvtárügyi vezetőknek helytállni. Március 30-án történt a könyvtári ügyek megbízottjának és helyettes megbízottjának a kinevezése. Március 29-én az egyesületek köztulajdonba vételével összefüggésben a rekvirált helyiségekben található közgyűjtemények bejelentéséről kellett intézkedni. Április 2-án a vidéki könyvtárak megfelelőbb elhelyezése és elhagyott vidéki magánkönyvtárak ügyében született rendelet. Április 7-én a Közoktatásügyi Népbiztosság kulturális célokat szolgáló helyiségeket foglal le. Április 28-án megjelenik a rendelet a könyvtárak köztulajdonba vételéről s az Országos Könyvtárügyi Tanács, valamint a Munkás- és Katonatanácsok Könyvtárügyi alosztályainak megalakításáról s ezek feladatairól. Ugyan-ezen a napon a veszélyeztetett magánkönyvtárakról és eladó könyvtárak kényszerfelajánlásáról születik intézkedés. Közben rövid és mégis átfogó rendeletek is napvilágot látnak: április 15-én az, amelyik a közművelődési könyvtár-hálózat kiépítését rendeli el a Szabó Ervin könyvtár keretében; április 22-én a könyvészet állami feladattá válik; április 24-én a könyvtárosi tanfolyam szervezésével és megindításával bizza meg a közoktatásügyi népbiztosság a könyvtárügyi megbízottakat. Május 5-re megtörténik a szellemi termelés központosítása: átfogó rendeletek létrehozzák a Szellemi Termékek Országos Tanácsát, elrendelik a könyvkiadás és könyvkereskedés szocializálását. Ezekről és további egyéb rendelkezésekről ad hírt a könyvtárügyi politikai megbízottak hivatalos lapja: *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* — május 1-i kiadású — 1. száma. A június 1-i jelzésű 2—3. szám a könyvtárügyi megbízottak körleveleit közli, köztük a központi dupluraktár létesítéséről; közreadja *A könyvpiac és a könyvtárak* c., a Népgazdasági Tanács által kiadott rendeletet; beszámolót ad a *Közkönyvtárak Gyűjtő-*

és *Élosztó Telepe* címmel; tudósít a könyvtárosi tanfolyam megnyitásáról, benne FOGARASI Béla megnyitójáról és DIENES László megnyitó előadásáról; összefoglalót ad a *Könyvtárak a Tanácsköztársaságban* címmel; tájékoztat a gyári munkáskönyvtárakról és a volt érdekképviseletek könyvtáiról; végül közlésezi a Közoktatásügyi Népbiztosság rendeletét a levéltárak rendezéséről — május 15-i kelettel. A hivatalos lap 4. száma — a júliusi jelű — a könyvtári kisüzem és nagyüzem kérdéseit fejti ki; jegyzőkönyvszerűen tudósít a vakok központi könyvtára ügyében tartott szakértekezletről; többek között olvasható itt *A nyomdai termékek könyvtári megőrzése, bibliográfiai és statisztikai feldolgozása és a könyvtári szükséglet biztosítása* tárgyában kiadott, július 16-i keltezésű rendelet, beszámoló a könyvtárosi tanfolyamról, továbbá itt csak rövid hír a Bibliográfiai Intézet szervezéséről, ám a hivatalos lap e számának mellékletében: az *Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet szervezése* címmel már az Intézet szervezeti szabályzata is közlésre kerül. Ezt a rendeletet július 30-i dátummal látják el.

A forradalmi intézkedések, a forradalmi cselekvés egész sorát tükrözi a rendelkezések nem is teljes listája. Gondolunk-e arra, hogy milyen belpolitikai, külpolitikai és katonai helyzetben születtek ezek az intézkedések? 1919. május 3-án a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója a következő körövényt adja ki:

„Miután a Forradalmi Kormányozótanács Budapestet hadművelési területnek jelentette ki s miután Haubrich népbiztos elvtárs minden csoportosulást betiltott, a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteménytárai, a könyvtárakat is beleértve, további intézkedésig zárva tartatnak. A könyvtár ma délutáni 1-kor zárja olvasó termét. — Felkérem az Osztályvezetőket, hogy naponként d. u. 1—6 óráig az igazgatóság irodájában egy-egy tisztviselőt és altisztet inspekciós szolgálatra rendeljenek ki, akik az nap délelőtt nem teljesítettek szolgálatot.”³⁰

Közismertebb eset (*A Tanácsköztársaság könyvtárügye* c. hivatalos lapban olvasható), milyen körülmények között történt a budai közművelődési könyvtár megnyitása.

„Június 24-én, ugyanabban az órában, mikor a budapesti ellenforradalom kirobbant, mi a tudásnak és közművelődésnek új kapuját nyitottuk meg a reakció fészkeiben, Budán. — . . . bizonyos ünnepélyességgel készülődtünk a megnyitásra . . . — [azonban] Lukács György népbiztost, Agoston Péter elnököt, Dienes László könyvtárügyi politikai megbízottat és Ertler Antalt, a II. kerületi Munkás- és Katonatanács titkárát gépfegyvertűzzel állították meg a fehér monitorok, amint a Központi Munkás- és Katonatanács üléséről az Erzsébet-hídon át a Corvin-téri könyvtárba igyekeztek. — Gépfegyverek ropogtak, amikor Kóhalmi Béla elvtárs, a könyvtárügyek helyettes megbízottja a könyvtárt a dolgozóknak átadta és ágyú dörgött, mikor a 2. kerületi Munkástanács megbízottja átvette a proletariátus nevében.”³¹

A mi vizsgálódási szemszögünkől sem érdektelen leszögeznünk, hogy a Tanácsköztársaságot a külső katonai túlerő döntötte meg, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság története bebizonyította: a munkásosztály vi-

30. OSZK Irattár 78/1919.

31. *A budai közművelődési könyvtár megnyitása.* = *A Tanácsköztársaság könyvtárügye*, 1919. 4. sz. 7. l.

szonylag békés úton, a fegyveres küzdelem elkerülésével is megragadhatja a hatalmat, hogy a 133 nap története azt is bizonyította: a megdöntött burzsoázia fokkal-körömmel harcol elragadott hatalma visszaszerzéséért.

A Tanácsköztársaság könyvtárügyi vezetői a maguk működési szférájában magukhoz ragadták a hatalmat, programot adtak, intézkedések egész sorával törekedtek a művelődéspolitikai és könyvtárpolitikai célok elérésére. Mögöttük állt a Közoktatásügyi Népbiztosság alapvető könyvtári rendelete, amely az egész ország tudományos és közművelődési könyvtárügyének központosított ellátása és irányítása céljából egy Országos Könyvtárügyi Tanács és ennek segédszervéül egy Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet felállítását rendelte el, ezzel egyidejűleg megszüntette a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát, valamint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét.

A könyvtárügyi megbízottak azonban akkor tudták volna kezdetről fogva még hatékonyabban gyakorolni a hatalmat, ha az országos, központi intézményekben biztosíthatják befolyásukat, ha a Nemzeti Múzeum Könyvtárát tekinthették volna bázisintézménynek, könyvtári műhelynek az ország könyvtárügye irányításához, ha maguk mögött tudhatták volna a könyvtárosi szakértő gárda szélesebb körét. Az országos könyvtár azonban, beékelődött a Nemzeti Múzeum tradicionális szervezetébe, nehezen volt mozdítható. Holott ennek az intézménynek kulcsszerepe lehetett volna a tudományos szakkönyvtár-rendszer kialakításában. *A Tanácsköztársaság könyvtárügye* c. hivatalos lapban *Könyvtárak a Tanácsköztársaságban* címen megjelent cikk szerzője ugyan csak a nagy könyvtárak elhelyezésének gondjáról szólt, amikor írta: „A legnehezebb probléma — melynek megoldásától függ az összes többi budapesti nagy könyvtár elhelyezésének kérdése — a Nemzeti Múzeum könyvtárának elhelyezése, melynek a Múzeum egyéb részeinek már folyamatban levő likvidációjával együttesen kell elintéztetnie,”³² mégis úgy véljük: a tudományos könyvtárak egy jól átgondolt egységes terv szerinti átszervezésének nemcsak helyiségbeli akadályai voltak. A könyvtárügyi megbízottaknak nem volt hatalma, hatásköre az országos könyvtár felett a kezdeti időszakban.

Május 11-én a *Fáklya* c. lapban, a Nemzeti Múzeum átszervezésével foglalkozó cikk vetette fel: „... a Nemzeti Múzeum Könyvtára ... a könyvtári politikai megbízottak hatásköre alá kell hogy áttétessék.”³³ A cikk szerzője, KENCZLER Hugó (1894—1922) a Tanácsköztársaság kormánya által kinevezett múzeumi direktórium tagja volt, így „a könyvtár kiválasztása a múzeum testéből” terv végrehajtását a múzeumi direktórium ajánlotta a könyvtári megbízottak figyelmébe. KÓHALMI Béla 1959-es visszaemlékezése, monográfiája szerint: „A proletariátus élethalálharca idején ilyen nagyszabású terv végrehajtását kilátástalannak tartottuk.”³⁴ Így azután — az OSZK irattárának tanúsága szerint — 1919. május 17-én a Múzeum a közoktatásügyi népbiztostól a Nemzeti Múzeum átszervezése tárgyában rendeletet „vett”,

32. *Könyvtárak a Tanácsköztársaságban*. = *A Tanácsköztársaság könyvtárügye*, 1919. 2—3. sz. 5. l.

33. KENCZLER Hugó: *A Nemzeti Múzeum átszervezése*. = *Fáklya*, 1919. május 11.

34. KÓHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*. Bp. 1959. 64. l.

mely a többi között az Orsz. Széchényi Könyvtárra nézve a következőket tartalmazta: „A Nemzeti Múzeum Széchényi Orsz. Könyvtárát a Nemzeti Múzeum egységéből kiszakítottam és a könyvtár feletti rendelkezési jogot a közoktatásügyi politikai megbízottak kezébe teszem le.”³⁵ A könyvtárügyi megbízottak szakmai illetékessége azonban több, az országos könyvtárat érintő kérdésben megnyilvánult. Foglalkoztak a múzeumi átcsoportosításokkal való kísérletezések során olyan igények elhárításával, amelyek az OSZK kéziratárának „művészi érdekességű” darabjaira, vagyis egyes Corvin-kódexekre vetettek szemet. Az igény a Szépművészeti Múzeum részéről merült fel. Továbbá barátságos meggyőzéssel sikerült elhárítaniuk, hogy az OSZK állományából a magyar munkásmozgalmi emlékeket őrző anyagokat leválasszák. Az utóbbi kérdésben a könyvtár vezetőjéhez küldött levélben DIENES László könyvtárügyi politikai megbízott az utolsó mondatokban le is szögezi: „A Proletármúzeum ... kérése tehát barátságosan elhárítható már formai okokból is, mert a Múzeum Könyvtára dolgába való rendelkezések kiadása csak a mi hivatalunkon keresztül történhetik.”³⁶

KÓHALMI Béla, könyvének egyik lábjegyzetében REMETE László 1957-es tanulmányát idézve, lelkes túlzásnak tartja, hogy a Szabó Ervin Könyvtár „a proletárdiktatúra hónapjaiban gyakorlatilag az egész magyar könyvtárügyi központja, irányítója lett...” KÓHALMI szerint: hiba lett volna, ha így lett volna. Az ország minden könyvtárára kiterjedő szerepet a Szabó Ervin Könyvtár ugyanis nem vállalhatott. A megbízottak hivatala az összes könyvtárak fölé helyezett hatóság volt.³⁷

Ez a dokumentumok tanúsága szerint valóban így igaz. A proletárdiktatúra könyvtári hatalmi szervezete ura volt a helyzetnek. Terveik szerint az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet feladata lett volna az ország könyvtárügyének és a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak és népnevelő munkának egységes vezetése, valamint felügyelete. A felállítandó Intézet szervezeti szabályzatára vonatkozó rendeletet, valamint azt az intézkedést, amely szerint a korábban megállapított könyvtárügyi politikai megbízotti hatáskör átszáll az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet vezetőjére, a Közoktatásügyi Népbiztosság 1919. július 30-án adta ki, tehát a tanács hatalom végének utolsó előtti napján.

A Magyarországi Tanácsköztársaság megdöntése megghiúsította a tervek megvalósítását. Ám ránk hagyta örökül mindazokat a könyvtárpolitikai elgondolásokat, iránymutatásokat, sőt szervezeti elhatározásokat, szervezési terveket, amelyeknek a realizálására a második magyarországi szocialista forradalom idején, ill. győzelme után kerülhetett sor.

Nagy tanulsággal jár a Tanácsköztársaság könyvtárügyét irányító személyiségek tevékenységének értékelése is. Most már kétszeresen bebizonyosodott: a szocialista társadalmi-gazdasági viszonyok teszik lehetővé és követelik meg a könyvtárak társadalmi hatóerőként való felhasználását. Ám a könyvtári munka társadalomépítő akciókba való bekapcsolása akkor lehet hatékonyabb, ha a vezető könyvtárosok között vannak kiemelkedő

35. OSZK Irattár 95/1919.

36. OSZK Irattár 134/1919.

37. KÓHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*. Bp. 1959. 257. l.

felkészültségű, olyan személyiségek, akik személyes súlyukkal, politikai éleslátásukkal, tudományos tekintélyükkel befolyást gyakorolnak, gyakorolhatnak a kulturális célkitűzések kialakítására, akik felismerik a könyvtári munkának a művelődés egész rendszerében elfoglalt helyét. DIENES László és KÓHALMI Béla a Tanácsköztársaság idején 30 és 35 évesek voltak, de SZABÓ Ervin körében nevelődésük, forradalmiságuk, szakmai felkészültségük, kultúráltságuk, kulturpolitikai látóköriük nyilvánvalóvá tette, hogy alkalmasak a kommunista könyvtárpolitika vezető posztjainak betöltésére, tevékenységük a művelődéspolitikai összefüggések felismerése jegyében alakult.³⁸

Magas szinten képviselték a könyvtár, a könyvtári eszközökkel történő kutatástámogatás és művelődés érdekeit. Máig is tanulságul szolgál, hogy — a szocialista társadalomberendezkedés körülményei között — a könyvtárak munkamegosztása, decentralizálása mellett milyen jelentős szerepet szántak a központi irányításnak és ellátásnak, az országos szervezeteknek és intézményeknek.

Akár egy tanácskormány ágazati szerve számára, akár egy minisztérium számára látszólag előnyökkel jár, munkáját tehermentesíti, a szakfelügyelet hatékonyságát növeli, országos hatáskörű független irányító szervek létrehozása vagy kijelölése. Ilyen lett volna 1919-ben az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet. Ilyennek szerveződött a felszabadulás után — az 1923-ban (sok tekintetben a 19-es példa hatására) létesített Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ átszervezésével — az Országos Könyvtári Központ, majd a közművelődési könyvtárak szervezésére és irányítására a Népkönyvtári Központ.

Viszonylag korán (1952-ben) kiderült azonban — a nemzetközi könyvtárügyi fejlődés is erre mutatott —, hogy a központi irányítás és a vezető könyvtárak közé iktatott hivatalok nem erősítik, sőt fékezhetik az országosnak tekinthető könyvtári intézmények működését, tevékenységük, szolgáltatásaik hatását. Ezért született az elhatározás: „az Országos Széchényi Könyvtárat, mint az ország legnagyobb könyvtárát a tudományos és tömegkönyvtárak legfontosabb segítőjévé kell fejleszteni. Feladata, saját könyvtári tevékenységének továbbfejlesztése mellett, a módszertani és bibliográfiai segítségnyújtás a többi könyvtáraknak.” 1952-től kezdődik tehát az a korszak, amikor a Tanácsköztársaság központi elgondolásaiból: a könyvtárak közös gyarapodási nyilvántartására, a folyóiratok közös katalógusára, központi könyvtári és bibliográfiai felvilágosító irodára, a kurrens nemzeti bibliográfiai munkálatokra, folyóiratrepertóriumra, a kéziratok központi katalógusára, az ősnymtatványok központi katalógusára stb. vonatkozó tervek megvalósulása kezdetét veszi, egy valóban országos jelentőségű könyvtári intézmény keretei között, illetve ettől az időtől számítható a nemzeti könyvtárban már korábban megkezdett központi vállalkozások szakmai érvényesítése, törvényes keretek közötti szentesítése.

Mára már bebizonyosodott: a gyakorlattól nem elvonatkoztatott,

38. HAVASI Zoltán: *Tudománypolitikánk és könyvtárpolitikánk forradalmi öröksége. A Magyar Tanácsköztársaság és előzményeinek tudomány- és könyvtárszervező törekvései.* = *Acta Bibliothecaria*. Szeged, 1968. Tom. 7. Fasc. 1. 15. l.

a műhelymunka tapasztalatait is kamatoztató, a szolgáltatások szakmai színvonalával alátámasztott központi könyvtári tevékenység fedezete adja az országos irányítás számára is azt a szakmai biztonságot, garanciát, amellyel az egész könyvtári rendszer fejlesztésén fáradozhat. Mára már általános, nemzetközileg is igazolt jelenség a nemzeti könyvtárak szerepének a hazai könyvtári rendszereken belüli növekedése és újabban a nemzetközi információs rendszerek kialakításában való közreműködése.

A Tanácsköztársaság könyvtári irányítása számára is kedvező fejlemény lehetett volna, ha — az országos intézmények jelentőségének elvi felismerésén túl — hatalmat és befolyást gyakorolhatott volna nagy vezető könyvtárainkra, bekapcsolva azokat az egész könyvtárügy korszerű átalakításának igen jól átgondolt, korszerűen megfogalmazott akciótervébe. Am a Széchényi Országos Könyvtár akkor az egész hagyományos kulturális struktúra miatt nem volt a könyvtári rendszerbe gyorsan integrálható, még június elején is csak „a részekre tagolódás alatt álló Nemzeti Múzeum” függvényeként volt felfogható, a belső megújodáshoz szükséges feltételekkel nem rendelkezett, nem volt képes a forradalmi átalakulásban rangjához méltó szerepet vállalni.

*A nemzeti és a nemzetközi egysége
az Országos Széchényi Könyvtár tevékenységében*

A Tanácsköztársaság vezető könyvtárosainak eszmei hagyatékából következik az a kötelességünk, hogy — ha most röviden is — mérlegeljük az országos könyvtár nemzeti és nemzetközi feladatainak egységét.

Felidéztek már: KÓHALMI Béla — FRANKÓI Vilmosra támaszkodva — miként következtetett SZÉCHÉNYI Ferenc „második könyvtáralapításából” egy nemzeti elfogultságtól és egyoldalúságtól mentes tudományos szándékra, tágultabb nemzeti könyvtári felfogásra. Bizonyítani tudtuk talán, hogy ha SZÉCHÉNYI Ferenc maga nem is fogalmazta meg, hiszen második alapítólevele is ismeretes előttünk — HORVÁT István eszmei sugalmazására rendelkezett a „Sopronyi Bibliotheca”-ról akként, hogy az külföldi anyagával a korábbi, főleg hungarika anyagnak szerves kiegészítése legyen. Am tudunk arról, hogy már e második alapítás előtt is az a felfogás erősödött meg a Nemzeti Múzeumban és a Széchényi-országos-könyvtárban, hogy nem kizárólag az oly irodalmi művek megőrzésére kell törekedni, amelyek magyar nyelven jelentek meg, vagy magyar ember által adattak ki; hanem fel kell ölelnie minden, a magyar korona országaiban létező természeti, művészeti, irodalmi dolgot, tekintet nélkül az ország lakosai közt fennálló nemzetiségi vagy nyelvi választófalakra.³⁹ Ez a nézet a könyvtártörténet-író KOLLÁNYI Ferencnek (1863—1933) az 1818-as évre vonatkozó feljegyzéseiből ismeretes előttünk. A gondolat már akkor sem új, mert JANKOVICH Miklós (1773—1846) — aki híres gyűjteményeinek eladásával 1832-ben páratlan értékű kincsek birtokába juttatta a könyvtárat — már 1809-ben, a társaságba

39. KOLLÁNYI Ferencz: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára.* 1802—1902. 1. köt. Bp. 1905. 393. l.

tömörülő tudósok testületéről értekezve, felismerte, hogy milyen mély el-
lentmondás lehet egy tudományos központ országos feladatai és a kizáró-
lag magyar nyelven művelhető tudomány programja között. Javasolta te-
hát, hogy a testület nevében ne szerepeljen a „magyar”, mert így „a magyar
korona alatt lakó” horvát, német, szlovák, román és más nemzetek „elide-
genítettének”.⁴⁰

Megfigyelhetjük, hogy a Tanácsköztársaság szakemberei a múlt jó is-
merőinek bizonyultak. KENCZLER Hugó már említett *Fáklya*-beli cikkében
helyesen látta: a Nemzeti Múzeum a 19. század első három negyedében az
egyetlen magyar közgyűjtemény volt, nevében a „nemzeti” szó azt jelen-
tette, hogy minden, ami az ország emlékanyagából muzeális becsűnek tart-
tatott ide gyűlt be; a „magyar” szó a megjelölésben nem jelentetett „faji”
jelleget.⁴¹ Ennek ismeretében állította viszont, hogy Magyarországnak egyet-
len nyilvános közkönyvtára sem volt, amelyik a tudomány és kultúra min-
den igényére kiterjeszkedett volna. Úgy vélte: ezt meg kell teremteni,
s ennek a magja nem lehet más, mint a Nemzeti Múzeum Könyvtára, mely
a más hivatású s így szükségképp más berendezkedésű muzeális anyagból
kiszakítandó, s új és más alapokon átszervezendő. E gondolatával nem állt
egyedül. SEBESTYÉN Gyulának (1864-1946) LUKÁCS György népbiztoshoz
1919. május 24-én írt — s az elmúlt hetekben megismert — leveléből tudjuk,
hogy az 1919-et közvetlenül megelőző reformjavaslatok a Nemzeti Múzeum
palotáját a könyvtári osztályból alapítandó nagy Nemzeti Könyvtárnak
vagy Magyar Államkönyvtárnak (!) szánták. E reformtervek szerint: ennek
központi része továbbra is a hungarikumokat (magyarországi sajtótermé-
keket) konzerváló Széchényi-könyvtár maradt volna, de ez a nagy letéte-
mény lett volna aztán korlátlan bőségben kibővítve magyarországi duplu-
mokkal (az olvasott könyveknek akár 5—10—20 példányával is) és az egye-
temes irodalom nélkülözhetetlen külföldi sajtótermékeivel aként, hogy min-
den kényelmet nyújtó és minden irodalmi és tudományos használatot meg-
könnyítő olvasótermeivel, katalógusaival s kiszolgálásával, helyi, vidéki
és nemzetközi kölcsönrendszereivel ne csak az országnak legyen legnagyobb
használati könyvtára, hanem egyetemes mérték szerint is legyen Közép-Eu-
rópa egyik legnagyobb közművelődési intézete.⁴² Ha túlzó is e program, de
elgondolásában erősen hasonló ahhoz, amit a budai Várpalotában elhelye-
zendő Könyvtár álmodói terveztek el az 1960-as években.

Előttünk áll még az az intellektuális feladat, amelynek teljesítése során
tisztázódhat: miként értelmezzük — korunk igényei szerint — nemzeti
fejlődés és internacionalizálódás két történelmi tendenciájának könyvtárunk
tevékenységére alkalmazását (ennek során végleg eldöntsük a könyvtár el-
nevezése körül, az elmúlt évtizedekben zajló vitát), megtaláljuk az ország
könyvtárának funkciórendszerében azt az egyensúlyt, amellyel nemzeti és
nemzetközi kötelezettségeink — gondolatilag és praktikusán is — harmó-
niába kerülnek, dialektikus egységbe forrnak.

40. *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada*. 1825—1975. Bp. 1975. 22. l.

41. KENCZLER Hugó: *A Nemzeti Múzeum átszervezése*. = *Fáklya*, 1919. május 11.

42. L. Lit. 3 db (fol. 11.) Magyar Nemzeti Múzeum kéziratári növendéknapló, 7. (1942.)
(letét a Párttörténeti Intézetben).

DAS JAHR 1919 UND DIE NATIONALBIBLIOTHEK SZÉCHÉNYI

Z. HAVASI

Bislang bestand eine grosse Schuld darin, dass das Verhältnis zwischen der Nationalbibliothek Széchényi und der ersten ungarischen Arbeitermacht noch nicht hinreichend analysiert wurde. Dadurch war es auch noch nicht möglich Lehren aus dieser Beziehung abzuleiten. Das Bibliothekswesen der Räterepublik gestaltete sich fast ausschliesslich nach den Intentionen von Ervin Szabó, die im wesentlichen in den Jahrzehnten vor den Revolutionen von 1918/19 entstanden waren. Die Verantwortlichen für das nationale Bibliothekswesen waren 1919 bestrebt, diese bis dahin entwickelten Gedanken zu verwirklichen.

Ervin Szabós Ansichten über das Zusammenwirken der wissenschaftlichen Bibliotheken sowie der Nationalbibliothek

Ervin Szabó hat sich in keiner separaten Publikation zur Bibliothek des Nationalmuseums (= Nationalbibliothek) geäussert. Er kämpfte für die moderne, öffentliche Bibliothek (public library). Szabó dachte aber immer an ein über das ganze Land auszudehnendes Bibliothekssystem, wobei er eine sinnvolle Arbeitsteilung, aber auch Zusammenarbeit der verschiedenen Bibliotheksinstitutionen wollte. Er betrachtete die damalige Bibliothek des Nationalmuseums als zentralen Speicherplatz der ungarischen und auf Ungarn bezogenen Literatur. Konsequenter strebte er eine Arbeitsteilung aber auch Zusammenarbeit vor allem der Budapester wissenschaftlichen Bibliotheken an.

Die Bibliothekspolitik der Räterepublik und die Széchényi-Landes-Bibliothek

Ervin Szabó erlebte weder die Räterepublik noch die vorherigen bürgerliche Revolution. Seine Schüler nahmen seine unter bürgerlichen Verhältnissen entstandenen, fortschrittlichen bibliothekarischen Ideen auf, entwickelten sie zeitgemäss weiter und überholten sie teilweise. Sie strebten eine zentrale Leitung der einzelnen Bibliotheken auf staatlicher Ebene an und wollten das sowohl für wissenschaftliche als auch allgemeinbildende Bibliotheken verstanden wissen. Selbstverständlich sollten dabei die grossen alten Bibliotheken einbezogen und deren überholter Arbeitsstil abgelöst werden.

Die Leiter des Bibliothekswesens während der Räterepublik ergriffen die Initiative und erarbeiteten ein Programm, das sie in Bezug auf die Bildungs- und Bibliothekspolitik durch Hinweise zu realisieren versuchten. Anfänglich blieb allerdings die Landesbibliothek aus ihren Betrachtungen ausgeschlossen. Die Széchényi-Landesbibliothek war auf Grund ihrer herkömmlichen Struktur nicht so leicht in die Reformstruktur einzuordnen. Ausserdem war sie zusehr dem Organismus des Nationalmuseums verhaftet und deshalb schwer beweglich. Zur inneren Erneuerung fehlten die nötigen Voraussetzungen, so dass sie unfähig war entsprechend ihrem Rang eine Rolle in der revolutionären Umgestaltung einzunehmen.

Die Beauftragten für das Bibliothekswesen in der Räterepublik kannten die historisch bedingten Gegebenheiten, wonach die Landesbibliothek Ungarns keine universelle Bibliothek war. Dabei waren sie sich aber auch darüber einig, dass der Gedanke der universellen grossen, selbständigen Bibliothek ansich während der Räterepublik schon überholt war. Nach ihren Vorstellungen wäre es Aufgabe des Landesinstitutes für Bibliothekswesen und Bibliographie gewesen, das Bibliothekswesen des Landes, die mit den Bibliotheken verbundene wissenschaftliche Forschungstätigkeit und die volkserzieherische Tätigkeit einheitlich zu lenken und zu überwachen.

Die Niederschlagung der Räterepublik in Ungarn verhinderte die Verwirklichung dieser Pläne. Bis auf uns sind lediglich all diese bibliothekspolitischen Vorstellungen, Hinweise und sogar organisatorischen Entschlüsse, Pläne gekommen, deren Realisierung erst zur Zeit der zweiten ungarischen sozialistischen Revolution, bzw. nach deren Sieg verwirklicht werden konnten.

*Die Einheit von Nationalem und Internationalem
in der Tätigkeit der Nationalbibliothek Széchényi*

Der Nachlass der leitenden Bibliothekare der Räterepublik verpflichtet uns die Einheit von nationalen und internationalen Aufgaben in der Nationalbibliothek zu beachten. Die theoretische Aufgabe steht uns noch bevor, die nationale Entwicklung der Landesbibliothek mit ihrer Entwicklung zu einer internationalen Bibliothek zu verbinden.

